

LISTY Z RODINNÉ KRONIKY

HEDA KAUFMANNOVÁ LISTY Z RODINNÉ KRONIKY

HEDA KAUFMANNOVÁ

TRIÁDA

LISTY Z RODINNÉ KRONIKY

**LISTY
Z RODINNÉ KRONIKY**

Heda Kaufmannová

Triáda

Tato publikace byla vydána za laskavé finanční podpory
Nadace Židovského muzea v Praze
a Nadace Židovské obce v Praze

© Nakladatelství Triáda, 2011
Photography © Peter Župník, 2011
ISBN tištěné knihy 978-80-87256-47-3
ISBN verze PDF 978-80-87256-90-9

I.

O RODOKMENU DĚDEČKA A BABIČKY FREUNDOVÝCH

NEBOLI KTERAK SE NAŠE KRÁVA NAPILA Z LOUŽE
FRANTIŠKA PALACKÉHO. TÉŽ O VĚCECH JAZYKOVÝCH
A NÁRODNOSTNÍCH

Když si dědeček a babička Freundovic dali vypsát z matrik rodokmen, nemohli tušit pranic o Palackého louži. Rodokmen měl dokázat – a dokazuje, že Elisabeth Edle von Lämel, provdaná Herzová, zakladatelka jakési nadace pro chudé příbuzné, byla spřízněna jak s Josefem, tak s Florou Freundových. Byla Josefovou tetou a Flořinou pratetou. Viz rodokmen. A tato Elisabeth Edle von Lämel, provdaná Herzová, je spojovacím článkem, přes rod baronů Villani a rytířů Lankischů, k oné pomyslné louži a ještě i dalším znamenitým loužím, z nichž se napila Freundovic – a tedy i moje – pomyslná kráva. Viz rodokmen. Nemohla jsem to taky tušit, když jsem vyplňovala kádrový dotazník, protože člověk se obrací dozadu teprve ve stáří. No, kádrovák by se byl podivil.

Proč ten zájem dědečka a babičky o nadaci pro chudé příbuzné? Odpověď je nasnadě. Josef byl kamenický mistr. Kromě dílny, řemeslné zručnosti, kaštanového plnovousu (podobně Heinrichu Heinovi), suchého humoru občas vyšlehujícího jiskrami sarkasmu (podobně Heinrichu Heinovi), měl ještě tichou, jemnou, pracovitou a nevýbojnou ženu, čtyři děti a věčný dales¹. Nejspíš proto, že jakkoli řemeslně zdatný, neměl buňky podnikatelské a obchodní a také ne kapitál, jímž vládla konkurence – například velká kamenická firma rodiny Radnitzů; ti shrábli velké zakázky na honosné hrobky souvřeckých magnátů – viz Kubintzki a jiní na strašnickém hřbitově. Řada jednoduchých obelisků z černé žuly, nejvyšší zdobených bílou kararskou vázou, jež jsou vzadu podepsány

¹ [nedostatek peněz, peněžní tíseň (z hebrejštiny)]

jménem Josef Freund a patrně dosud stojí v alejích strašnického hřbitova za Olšany, to stačilo tak na vytloukání klínu klínem. Maminka vyprávěla, že babička sobotu co sobotu těžce sháněla hotové peníze na výplatu tovaryšů v dílně a závozníků. Často u zazobaných dvou dědečkových sester, Winternitzky a Eisnerky. Posílala k nim střídavě své děti: „Kystyhanť Tante, maminka dává pozdravovat a... jestli by...“ Takže je jasné, že nějaká okrouhlá suma z nadace Edle von Lämel by byla bodla; ze zachovaných lejster nevyčtu a z ústního podání nevím, zda nadace nakonec pustila chlupek.

Na dědečkovy mohovité sestry se ještě mlhavě pamatuji, zvláště na jednu, která s cvikem ve zlaté obroučce vypadala jako zlomyslná sůva. Obě byly terčem ironizujícího imitačního kumštu maminčina i tety Olgy. Patrně to věčné kystyhanť Tante – se zabaleným prosíkem, často neúspěšným, potřebovalo ještě ve věku dospělosti nějaký ventil. Ten jednoho dne úplně praskl přetlakem; stalo se to hned po dědečkově pohřbu, že teta Olga, jindy nerozhodná a opatrná, ty dvě báby roztrhla jak hady a vysypala jim na hlavu jejich zazobanou zatvrzelost jak řeřavé uhlí. Mně, tehdy asi sedmileté, podstata věci ovšem unikala; ale s dětsky radostnou senzacechtivostí jsem vyrozuměla, že se tu ventilují staré křivdy; instinktivně jsem rozkurážené tetě fandila dětským smyslem pro spravedlnost s pocitem vítězné škodolibosti vůči ustrnulým bábám. Babička, tichá a nevýbojná, na to zírala udiveně a zděšeně – bylať tu flagrantně porušena odvěká subordinace: úcta k starším a poníženost chudého před bohatým. Vzduch se patrně pročistil, načež zlomyslné sůvy odtáhly.

U babičky ještě dlouho po dědečkově smrti byla za almarou veliká rýsovací prkna a pravítka. Odjakživa mne fascinovala, už pro pouhou zajímavou – byť naivní – dedukci, že teda bělovlasý a bělovousý dědeček ještě zcela nedávno chodil do školy. Nemohla jsem tušit, že rýsování patří ke kamenickému řemeslu. Ovšem dědeček, chudinka, dávno nerýsoval a v poslední době nechodil vůbec. Měl bolavou nohu, nejspíš bércový vřed. Seděl ve svém bytě v Truhlářské ulici č. 23, v křesle, s nohou nataženou na stoličce a stíral kdekoho ironickými šlehy: své konkurenty, své

souvěřce; těm se vysmíval pro jejich špatnou češtinu, říká posměšně po nich: „Herr Freund, ja budu bejt pšijít a potom budu šíct...“ Vysmíval se přitroubllosti svého syna Otty (jehož chabá inteligence nicméně úplně stačila na funkci oficiála c. k. státních drah); ironizoval sebe, svoji nemoc (skoro jako Heinrich Heine, ovšem pouze prózou) a neušetřil občasnými ironickými poznámkami ani pasivní babičku. Víc nevím. Víc se nezachovalo. Totiž... kdepak se vzal bráchův suchý humor a ironie v jemnějším vydání – nebylo to dědictví z téhle strany?

Jestliže se dědeček posmíval mizerné češtině většiny tehdejších pražských židů, neznamenalo to, že se považoval za Čecha. Také ne za Němce. Nejspíš ještě za žida, ale nebyl ortodoxní ani nábožensky horlivý. Jistěže znal hebrejsky, natolik, aby mohl tesat do kamene hebrejské nápisy. S babičkou mluvil německy, děti posílal do německých škol, jak bylo tehdy zvykem. Můj táta, vychovaný na I. české reálce v Ječné ulici² k uvědomělému češství profesorem Petrem Mužákem³ a Janem Malypetrem⁴, respektoval tuto rodinnou zvyklost a pamatuji se, že s babičkou mluvíval německy; ale s námi dětmi babička i dědeček jinak než česky nepromluvíli, protože patrně na oplátku respektovali tátovy výchovné zásady, jimiž i maminčinu původně kuchyňskou češtinu vycepoval do bezvadné hovorové a celkem i bezchybné spisovné úrovně.

Byla-li tátova tolerance ochotna k jazykovým kompromisům z rytířských ohledů k maminčiným rodičům, nebyla k nim ochotna, když šlo o věc, jež pro něho měla zásadní osobní význam: když si v roce 1893 bral maminku, chtěl mít oddavky české. To bylo v tehdejší pražské židovské obci něco zřejmě neslýchaného. Pražský Oberrabbiner-Stellvertreter dr. Tander odmítl obřad provést česky. Snad ani česky neuměl. Táta si

² [První státní škola s českým vyučovacím jazykem, založená roku 1848, původně sídlila v Panské ulici, nová budova v Ječné byla dokončena v roce 1875.]

³ [Petr Mužák (1821–1892) působil na reálce jako profesor kreslení, krasopisu a matematiky od školního roku 1848/1849 do svého odchodu do penze 1884.]

⁴ [Někdy uváděn jako Malý Petr (1815–1899), vyučoval v Ječné tělesnou výchovu do roku 1888.]

ovšem postavil hlavu a přivedl si rabína Leopolda Thorsche ze Slaného, který snoubence oddal česky. Zaplatit musel táta oběma. To mi vyprávěla maminka a dodala: oni Kaufmanni mají tvrdé palice; a taky tvrdé stolice. Věděla své. Na německém oddacím listu čtu: „(...) wird hiermit bezeugt, dass Herr Kaufmann Karl (...) mit der Jungfrau Helena (...) am 18. Juni 1893 durch Sr. Ehrwürden Herrn Leopold Thorsch, Rabbiner in Schlan mittelst Delegation des Herrn Dr. Tander, Oberrabbiner-Stellvertreter in Prag gesetzlich getraut worden ist (...).“⁵ Zbývá dodat, že Karel Kaufmann, absolvent reálky, znal trochu franštiny, což mu také bylo zapsáno do nějakého vojenského lejstra, jež vyplňoval kaprál či šikovatel Slovák, takto: chlop s trema rečma. Vyprávěl táta.

Babička Freundová se taky ráda pochlubila několika francouzskými větami. Měla bratra světoběžníka a polyglota, Gustava Rösslera. V cizinecké legii se naučil ještě také arabsky. Usadil se trvale v Paříži a byl srdcem Francouz. Účastník prusko-francouzské války 1870, z duše nenáviděl les sales boches⁶. Babička jej v Paříži navštívila v roce Světové výstavy 1889, zřejmě na jeho útraty. Ráda na to vzpomínala. Když se brácha jako medik chystal roku 1921 k „pařížskému strejdovi“ a jeho dceři Lině, dávala mu babička dobře míněné rady: aby nejedl nezvyklá jídla, aby nesedal holou kůži na cizí kložety a tak podobně.

Maminčina mladší sestra, teta Ida, se provdala do Vídně za redaktora Neue Freie Presse, Maxe Fogese. Byla trochu šengajst⁷ a měla sklony k spisování. Už v dlouhých dopisech svému snoubenci do Vídně se snažila zkušenému novináři předvést zcela pěkná slohová cvičení: „Umím už krájet nudle! Umím už krájet tenké nudle! Umím už krájet docela tenké nudle! Umím už krájet nejtenčí nudle!“ Kterážto věta vešla do slovníku rodinných idiomů. Max Foges měl moc rád Prahu; kdykoli

⁵ [„tímto se potvrzuje, že pan Kaufmann Karel (...) s pannou Helenou (...) byli 18. června 1893 zákonně oddáni ctěným panem Leopoldem Thorschem, rabínem ve Slaném, za přítomnosti pana dr. Tander, zástupce vrchního rabína v Praze“]

⁶ [ti hrozní skopčáci (z francouzštiny)]

⁷ [označení pro osoby s uměleckými sklony, krasoduch (z němčiny)]

přijel, vedla jeho první cesta do petřínské restaurace, kde vydržel půl dne okouzleně zírat na Prahu – však je to jedna z nejkrásnějších vyhlídek. Měl zájem o českou kulturu, překládal i verše Vrchlického do němčiny.⁸ Lituji, že se mi ten svazček ztratil za okupace, i tenoučká knížečka jeho vlastních veršů.⁹ Asi bych jim teď víc rozuměla nebo je i víc kritizovala – nevím, zapomněla jsem úplně, jaké byly. Teta Ida pochytila během let hodně z novinářské zběhlosti v psaní krátkých článků a fejetonů. Prager Tagblatt jí občas otiskl, zejména po Fogesově smrti, nějaký ten fejeton s pražskou tematikou. Po válce jsem našla bibliografickou zmínku o tetině článku o Bertramce v knize V. J. Sýkory: F. X. Dušek. Autor tam říká: „Z velkého množství článků a fejetonů na téma Bertramka je třeba jmenovati alespoň ty, které buď přinesly nový materiál, nebo alespoň vynikají zajímavým pojetím látky: (...) Ida Foges: Die Bertramka in Prag (Prager Tagblatt, 1920, č. 205).“¹⁰ Tak vida. Přinesla teta Ida nový materiál, nebo vynikala zajímavým pojetím látky? Spíš to druhé. Však si také na svém psaní do novin dost zakládala, a když jí redaktoři Prager Tagblattu něco neotiskli, náramně na ně bručela. Na rozdíl od tolerantního Fogese se značným kulturním přehledem si teta také nesmírně zakládala na svém zakotvení v německé kultuře; jiná pro ni jako by neexistovala. To tenkrát ještě nevěděla, jak se jí němečtí kulturträgi odvděčí. Skončila v Treblince.¹¹

⁸ [Max Foges (zemř. 1922) přeložil básně ze sbírky Pavučiny (Praha, J. Otto 1897), překlad vyšel s názvem Das Weib und der Tod. Ein Versuch (Wien, Europäischer Verlag 1924) jako druhý svazek Fogesových spisů Nachgelassene Schriften.]

⁹ [Verše shrnul zřejmě po autorově smrti Karl Hans Strobl do knihy Summa summarum. Ein buntes Lebensbuch a vyšly jako první svazek Fogesových Nachgelassene Schriften (Wien, Europäischer Verlag 1923).]

¹⁰ Václav Jan Sýkora, František Xaver Dušek, Praha, SNKLHU 1958, s. 37–38. [Text s názvem Die Bertramka. Ein Mozart-Heiligtum in Prag vyšel v Prager Tagblatt 45, 1920, č. 205, 31. 8., s. 12.]

¹¹ [Byla transportována 9. 7. 1942 do Terezína a odtud 19. 10. 1942 do koncentračního tábora Treblinka, kde zemřela.]

Její téměř pohrdavý postoj ke všemu českému byl ještě umocněn, když po smrti Fogesové se ve zralém věku znovu provdala; vzala si – po jistém váhání – svého dávného ctitele, pražského advokáta Fritze Gutfreunda, rovněž ovdovělého, a tak se vrátila v dvacátých letech z Vídně do Prahy. Gutfreund, rodák ze Strakonice, byl náramný čechožrout. Židovského na něm nebylo pranic, tak byl prosáklý germánstvím. Vliv na to mělo jistě také jeho první manželství s dcerou luteránského říšskoněmeckého pastora. Zuřivý skopčák se tu jaksí v osobě Gutfreundově promíchal se studeným, suchým, puntičkářským pastorstvím německého typu, jež si, mimo jiné, libovalo v zatuchle neměnném pořádku a povyšovalo jej na obřad. Panečku, u Gutfreundů se stolovalo! My jsme doma nejedli zrovna z papíru od uzenáře, ale tolik šálků, podšálků, podpodšálků, mističek, podmističek, deček, poddeček, naddeček – co je moc, je moc. Ty dečky a přesdečky byly příšerné a celý byt byl nasáklý stuchlým pachem ctnostného blahobytu, pomazaného šůry. Gutfreund byl ovšem wagnerián. Ne že by hudbě rozuměl. Ale chodil se nadšeně nudit do německého divadla na Nibelungenring.¹² Se mnou, kupodivu, mluvil česky, ale s tak bohorovnou blahosklonností, že to bylo na facky. Bráchu tato bohorovnost ponoukala k mistrné imitaci za Gutfreundovými zády. Jednou se spletl a jal se jej napodobovat v jeho přítomnosti – ovšem rychle se vzpamatoval a zahrál všechno do autu; byl to tyjátr k popukání.

Co si myslil táta o Gutfreundovi, nevím; patrně ani neměl moc příležitosti jej brát zvlášť na vědomí; roku 1923, kdy se teta Ida za Gutfreunda provdala, byl táta už nemocen a rok nato zemřel.

Zato vím přesně, co si myslil o manželu nejmladší maminčiny sestry, tety Olgy. Vzala si rovněž ovdovělého pražského advokáta, Emila Kersche, v jehož osobě se tentokrát snoubilo zbožné, téměř ortodoxní židovství se zuřivým germánstvím – snad ještě horší směs než Gutfreundova.

¹² [V roce 1888 zahájilo činnost Nové německé divadlo jako reprezentativní scéna pro pražskou německou obec (dnes nese název Státní opera Praha); opera Richarda Wagnera *Der Ring des Nibelungen* (vznikala v letech 1848–1874) trvá šestnáct hodin.]

Táta charakterizoval Kersche jedním slovem: šmok. Tenkrát jsem nechápala proč; šmok je vlastně termín pro špinavého, podlézavého žurnalistu, a Kersch přece nebyl žurnalista. Myslím, že teď chápu. Kersch podlézal: svému Jehovovi, kroužtě zbožně očima, když při každém futuru dodával „so Gott will“ (jako ten rakouský středověký kníže Jasomirgott). A podlézal „velkému německému národu“ (který by jej byl zdrtil, kdyby se byl Kersch dožil nacismu). Jeho dva synové z prvního manželství byli buršáky; rozumí se, že v buršensšaftu židovském, protože čistokrevní němečtí kolegové netrpěli židy ve svých buršensšaftech. Proto si pražští Němečkové židovského původu utvořili vlastní buršensšaft, aby také mohli mazat deku¹³, sekat se šavlemi v menzuře¹⁴, nosit cerevisky¹⁵ a pronášet velkoněmecké řeči. Tento židovský buršensšaft se jmenoval – hádejte – Teutonia¹⁶. Ausgerechnet Teutonia. S námi dětmi mluvil Kersch jen německy, což znamenalo, že vedl monolog, spoře oživený našimi jednoslabičnými odpověďmi. Kdysi se mne blahoskonně ptal – aby řeč nestála –, jakéže střídám barvy mašlí, které mi maminka vplétala do copů. Plácla jsem, co mne zrovna napadlo: černou, bílou, červenou. „Aber, das sind ja die Farben des grossen Deutschland – und das bist *du nicht!*“¹⁷ Pokrčila jsem rameny. Táta zasáhl: „Ne, to ona bohudík není a nebude. Černá, bílá, červená – to jsou pro nás jen jednotlivé barvy.“

Kersch na svou zbožnost umřel. Šel s uskřínutou kýlou na Jom kipur¹⁸ do templu, místo aby co nejrychleji šel pod kudlu. Po Jom kipur už bylo pozdě; Jehova nahnul prstem.

¹³ [flámovat, popíjet]

¹⁴ [Souboj šavlemi, jehož hlavním cílem je zranit protivníka v horní části hlavy nebo na levé tváři, vítězem je paradoxně ten, kdo utrpí nejvíce zranění a nosí nejvíce jizev.]

¹⁵ [stejnokrojová čepice do spolku organizovaných německých studentů, buršáků]

¹⁶ [V Archivu hl. m. Prahy se dochoval spis spolku Prager Burschenschaft „Teutonia“, který působil v letech 1901–1942.]

¹⁷ [„Ale to jsou přece barvy velkého Německa – a to *ty nejsi!*“]

¹⁸ [Významný svátek, nazývaný také Den smíření, připomíná, že Hospodin odpustil Izraeli modloslužební čin – zhotovení zlaté modly telete.]

Teta Olga nebyla národnostně ani ryba, ani rak. Česky uměla slušně, zejména pravopis měla v malíčku, neboť píšela v obou zemských jazycích v advokátní kanceláři. Tam také okouzila svého šéfa a potomního manžela. Ovšem manželství se stárnoucím mužem, otcem dvou dospělých synů z prvního manželství a obklopeného hejnem příbuzných typu „šnorer“,¹⁹ nebylo asi zrovna med. Olga měla smysl pro humor, ráda se smála, ráda citovala všelijaké legrační veršovánky v obou jazycích, možná, že by byla i holdovala poesii. V podstatě však byla tvor závislý, nerozhodný, nevýbojný, neschopný; věčně se držela maminčiných šosů – rozuměj šosů mé maminky, své o deset let starší sestry. Velice se ucházela o naše kamarádství a my jsme s ní rádi prováděli všelijaká alotria, ale naprosto nesnesitelná byla pro mne její úzkostlivá péče v období – ostatně velmi vzácném –, kdy maminka nebyla doma víc jak den. Tehdy, ze samého strachu ze zodpovědnosti, by mne byla nejraději vodila na šňůře. Později byl pro mne odstrašující její egocentrismus, nedostatek energie, cílevědomosti. Po smrti Kerschové trpěla několik let melancholií, z níž se kupodivu zase dostala. Pak přišla okupace a vyhlazovací lágr, do něhož jela se svým starším bratrem Ottou.²⁰

Otto, mezi třemi dcerami jediný syn, jazykově utrakvista, národnostně a nábožensky indiferentní, byl, jak bychom dnes řekli, číslo. Už dědeček se posmíval jeho nevalné inteligenci. Brácha jako medik jej obdařil diagnózou *dementia praecox*. On se Otta skutečně ve vývoji nějak zastavil: všechny vymoženosti nové doby mu byly silně proti mysli, počínajíc železnicí (která, té ironie, jej živila), o letadlech nemluvě. Co by říkal kosmonautice? Tento oficiál c. k. a později čs. státních drah, s legitimací pro režijní jízdenky po celém státě, nesedl jakživ do

¹⁹ [V jidiš výraz pro profesionálního žebráka, v němčině slovo Schnorrer označuje člověka, který ustavičně žádá o drobnosti (cigarety apod.) a nikdy sám nenabízí nic na oplátku.]

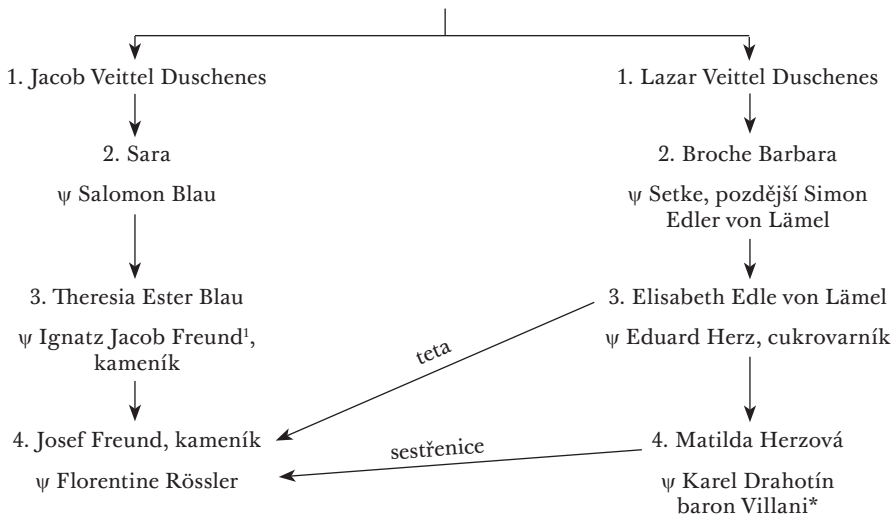
²⁰ [Olga Kerschová (narozena 9. 9. 1883) a Otto Freund (narozen 9. 9. 1879) byli transportováni z Prahy 23. 7. 1942 do Terezína a odtud 4. 8. 1942 do Malého Trostince v Bělorusku, kde zahynuli.]

vlak, takový odpor v něm budilo toto ďáblové zařízení. Pochybují, že kdy užil mimoslužebně telefonu, a kdoví, jestli se bez něho neobešel i ve službě. Byl navýsost rozhořčen, když mne viděl v lyžařských kalhotách (a to prosím ani nebyly šponovky). Domnívám se, že bikiny a minisukně by v něm vyvolaly záchvat zuřivosti. Jeho ideálem byla krinolína nebo také dlouhá sukně s honzíkem vzadu z let osmdesátých. Tramvají nejezdil. Do úřadu a z úřadu chodil pěšky, žmoulaje viržinko a kroutě si knír špičkami nahoru. Mimo úřad znal pouze kavárnu, kde četl noviny. Knihy neměl a nečetl, divadlo, film, hudba jako by nebyly, příroda, sport – hrůza pomyslit. Ženy? Nevím. Po úřadě chodil doma po pokoji s viržinkou v zubech a kroutě si knír, až do večera. No, i tak možno. Konec konců nikomu neublížil, nikoho neokradl, a k babičce i potom k tetě Olze, s níž nakonec v babiččině bytě bydlil, se ve finančních věcech choval jako kavalír.

A co nejstarší z Freundovic dětí, co Helena, moje maminka? To je docela jiná kapitola, z jiného konce, a s mnohým větvením, jež by mělo vést k zobrazení atmosféry domova, budou-li síly stačit. Té atmosféry, jež je nezapomenutelná, neopakovatelná; atmosféry, v níž život ve svém zaměření a snažení opravdu byl hoden oné pomyslné louže Františka Palackého, jíž tento list z kroniky počíná.

Genealogie

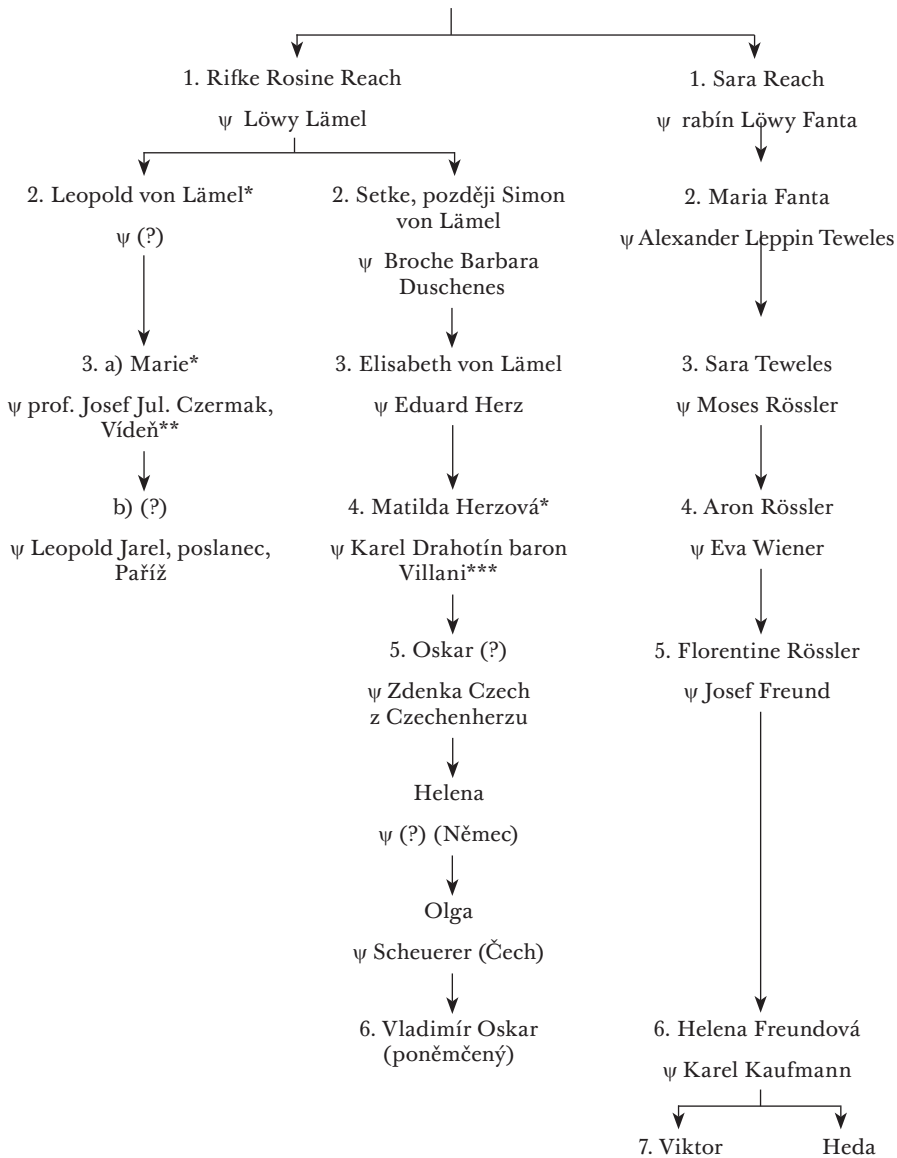
I. Bratři

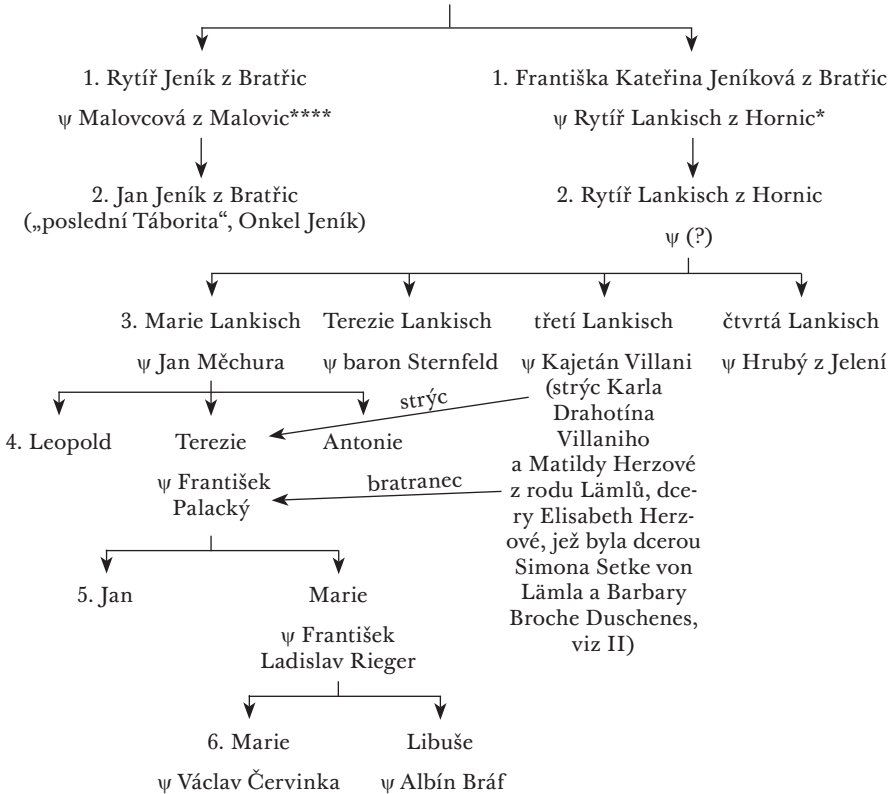
¹ V rodokmenu rodiny Freundovy se jako jeho otec uvádí Jakob Freund, narozený ve Velimi.

ψ znak pro manžela, manželku

II. Barneles Reach

III. Jeníkové z Bratřic

* Eduard Bass, Čtení o roce osmačtyřicátém. Díl první, Praha, Fr. Borový 1940, s. 188, 190, 230.

** František Kožík, Pouta věrnosti. Román o životě a díle malíře Jaroslava Čermáka, Praha, Čs. spisovatel 1971, s. 326 (Jaroslav Čermák, závět, v níž vrací švagrové Marii, ženě Čermákovy bratra J. J. Czerbaka, fyziologa ve Vídni, zapůjčené peníze).

*** Edmond Konrád, Nač vzpomenu, Praha, Československý spisovatel 1957, s. 33.

**** Alois Jirásek, Z mých pamětí. Díl I, Praha, Otto 1922, s. 313 (Malovcová z Malovic, spříznění s rodem Arnošta z Pardubic).